

ОБЗОРЫ И РЕЦЕНЗИИ

АЎСТРЫЙСКАЯ КАНЦЭПЦЫЯ ЎШАНАВАННЯ ПАМЯЦІ
Ў МЕМАРЫЯЛЬНЫМ КОМПЛЕКСЕ «ТРАСЦЯНЕЦ»¹

DAS MASSIV DER NAMEN. Ein Denkmal für die Österreichischen Opfer der Shoa in Maly Trostinec / Hrsg. von Pia Schölnberger. – Wien: Czernin Verlag, 2019. – 168 S.

Калектыўнае выданне, прысвечанае новаму аўстрыйскаму помніку на тэрыторыі Мемарыяльнага комплексу «Трасцянец», выканана пад навуковай рэдакцыяй П. Шольнбергер – супрацоўніцы Інстытута прававой і канстытуцыйнай гісторыі Венскага ўніверсітэта і адначасова кіраўніка праекта па стварэнні помніка аўстрыйскім яўрэям у Малым Трасцянец. У падрыхтоўцы выдання бралі ўдзел гісторыкі, пісьменнікі, грамадскія дзеячы, а таксама кіраўнікі Аўстрыйскай Рэспублікі – прэзідэнт А. Ван дэр Белен і канцлер Себасціян Курц.

Распачынае выданне ўступны артыкул «Аўстрыйскі помнік у Беларусі» (S. 12–18) кіраўніка праекта П. Шольнбергер. Яна адзначае, што аўстрыйскаму грамадству спатрэбіўся даволі доўгі шлях ад моманту, калі ў Аўстрыі загучала назва Малы Трасцянец, да прыняцця рашэння, агучанага ў парламенце 8 чэрвеня 2015 г. На аснове дакументаў, выяўленых у архіве аўстрыйскага супраціву, упершыню з’явілася ініцыятыва па стварэнні і фінансаванні помніка ахвярам, якія загінулі за межамі Аўстрыі – у Малым Трасцянец. У канцы 2017 г. на ўзроўні федэральнага ўрада было вырашана ўзвесці такі помнік не пазней 2019 г. Гэта было зроблена нягледзячы на тое, што Беларусь не з’яўляецца краінай Еўрапейскага саюза. 29 студзеня 2018 г. Мінскі гарадскі савет прыняў рашэнне адносна стварэння «помніка», праект якога палягаў узгадненню з беларускім бокам і адпавядаў яго прапановам аб неабходнасці адсутнасці на ім поўных імёнаў ахвяр. Прапанаваная кніга ўяўляе сабой пэўны летапіс, які распавядае пра гісторыю стварэння помніка ад моманту ўзнікнення канцэпцыі да яе рэалізацыі на месцы ў выглядзе помніка «Масіў імёнаў», прапанаванага архітэктарам Даніэлем Занвальдам і аднагалосна падтрыманага журы конкурсу, распачатага ў 2013 годдзе.

Кароткі матэрыял Г. Лесінг – генеральны сакратар Нацыянальнага фонду ахвяр нацыянал-сацыялізму Рэспублікі Аўстрыі – падае пад назвай «Такі працяглы час быў штыль» (S. 20). Яна адзначае, што беларускі Малы Трасцянец доўгі час заставаўся «белай плямай» на карце аўстрыйскай памяці. Было забыта, што на гэтым месцы ў гады панавання нацыянал-сацыялізму знайшлі жахлівы канец 10 тысяч мужчын, жанчын і дзяцей з Аўстрыі. Пры гэтым былі забытыя іх імёны, іх лёсы, быццам бы яны ніколі не жылі на гэтай зямлі. У дачыненні да Малога Трасцянца быў пройдзены працяглы шлях ад

¹ Аўтар выказвае шчырую падзяку вядучаму бібліятэкару Аўстрыйскай бібліятэкі ў Мінску В. В. Навумчык за дапамогу ў атрыманні кнігі.

забыцця да памяці. Пачатак гэтага шляху палягаў ад першай паездкі ініцыятыўнай групы на чале з В. Бартан, якая ўпершыню стварыла ў 2010 г. ва ўрочышчы Благаўшчына «лес памяці», дзе былі развешаны першыя жоўтыя шыльды з імёнамі забітых тут. Гэты шлях знайшоў працяг летам 2018 г., калі падчас наведвання прэзідэнтам А. Ван дэр Беленам быў закладзены першы камень у падмурак будучага помніка «Масіў імёнаў» як часткі сумеснай памяці Аўстрыі.

Непасрэдны выканаўца праекта архітэктар Д. Занвальд прапануе матэрыял пад назвай «Масіў імёнаў. Памятны камень для аўстрыйскіх ахвяр Шоа ў Малым Трасцянец» (S. 22–30). Праца над праектам пачалася ў 2013 г., калі аўстрыйскае грамадскае аб'яднанне IM-MER абвясціла конкурс, на які архітэктарам быў прапанаваны зусім іншы варыянт. У яго аснове ляжала ідэя аб тым, каб у лясным урочышчы Благаўшчына паставіць вялізны помнік з імёнамі забітых грамадзян Аўстрыі, што давала б магчымасць больш чым праз 70 гадоў пасля трагедыі стварыць месца памяці. Для гэтага было неабходна пабудаваць агульную сцяну, у якую планавалася ўмураваць пліты памерам 60x30x20 см з поўнымі імёнамі і датамі жыцця забітых. Як адзначае Занвальд, па розных прычынах ад гэтага праекта прыйшлося адмовіцца. Вынікам новых пошукаў стала рашэнне аб стварэнні новага помніка не ва ўрочышчы Благаўшчына, а на тэрыторыі афіцыйна адкрытай першай чаргі Мемарыяльнага комплексу «Трасцянец» каля вёскі Малы Трасцянец. Адною з умоў для архітэктара з'явілася патрабаванне аб «адмове ад поўных імёнаў аўстрыйскіх ахвяр» (S. 26). У аўтарскім апісанні будучага помніка адзначана, што назва «Масіў імёнаў» азначае захаванне ў памяці не канкрэтных людзей, а іх вобразаў, звязаных з жаночымі, мужчынскімі і дзіцячымі імёнамі 10 тысяч аўстрыйскіх грамадзян, пазбаўленых жыцця ў гэтым месцы. Гэта лічба перададзена 10 асобнымі помнікамі вышыняй 3 м, што з'яўляецца сімвалічным для ўвасаблення колькасці «венскіх транспартаў». Каля адной тысячы імёнаў умураваны ў фібрабетон фрагментарна. Гэта работа праводзілася з улікам кансультацый са скульптарам К. Касцючэнка, аўтарам помніка «Брама памяці». У сакавіку 2019 г. побач з ім быў афіцыйна адкрыты новы аўстрыйскі помнік «Масіў імёнаў» (S. 30).

Генеральны сакратар аўстрыйскай грамадскай ініцыятывы IM-MER, створанай у Вене ў 2010 г., В. Бартон прапануе матэрыял «Помнік» (S. 34–41). Такая назва вынікае з яе асабістай біяграфіі, якую яна пачала даследаваць ва ўзросце больш за 40 гадоў дзеля свайго сына, не ўяўляючы, што яе чакае адкрыццё сваёй яўрэйскай радаводнай лініі як з боку матулі, так і бацькі. Ёй удалося высветліць імёны родзічаў, хто быў адпраўлены ў Малы Трасцянец толькі з адной мэтай – знішчэння адразу ж пасля іх дастаўкі на месца. Сярод іх і бабуля – Мальвіна Бартон. Таму ў 2009 г. было прынята рашэнне аб стварэнні аб'яднання пад назвай IM-MER, у кожнай літары якой закладзены пэўны сэнс. У перакладзе яна гучыць так: *ініцыятыва Мальвіна – Малы Трасцянец памятаць*. Галоўнай мэтай стала вяртанне памяці пра аўстрыйскіх грамадзян, дэпартаваных з Вены ў Малы Трасцянец. У тым жа годзе сюды была арганізавана першая паездка, якая вельмі ўразіла наведвальнікаў. У Малым Трасця-

цы, куды як ні ў якое іншае месца было дэпартавана больш за ўсё грамадзян з Вены, дэлегацыя не выявіла ніводнага помніка, прысвечанага ахвярам Шоа. Таму пачынаючы з 2010 г. яна штогод ладзіла паездкі на месца непасрэдных расстрэлаў у Благаўшчыне, дзе ў невялічкім сасновым узлеску на дрэвах вывешвала жоўтыя шыльды з імёнамі і датамі жыцця тых, хто тут быў расстраляны за сотні кіламетраў ад радзімы. З таго моманту галоўнай задачай аб'яднання было вызначана стварэнне памятнага месца пахавання – саміх магіл, якія павінны ўшаноўвацца ў памяці. Цягам наступных гадоў аб'яднанне не толькі працягвала ладзіць вандроўкі ў Благаўшчыну, але і выступіла з шэрагам важных ініцыятыў, у тым ліку па ўзвядзенні помніка. У верасні 2017 г. гэтыя намаганні завяршыліся тым, што федэральны ўрад прыняў рашэнне аб стварэнні помніка аўстрыйскім ахвярам Шоа ў Малым Трасцянец (S. 40). Ім стаў «Масіў імёнаў», дзякуючы якому забытым былі вернуты іх імёны.

Прэзідэнт ізраільскай культурнай абшчыны О. Дойч выказаў у матэрыяле пад назвай «Памяць пра забітых Малага Трасцянца» (S. 44) думку пра тое, што толькі праз больш чым 70 гадоў пастаўлена кропка ў забыці імёнаў амаль 10 тысяч венскіх яўрэяў, дэпартаваных у Малы Трасцянец. З іх засталася ў жывых толькі 17 чалавек. Таму неабходна рабіць усё дзеля таго, каб падобныя злачынствы больш ніколі не паўтарыліся.

Псіхолаг прыватнай практыкі з Таронта (Канада) Э. Ц. Магдэр называе матэрыял «Тэрэзія Хані (Лёв) Унгар-Броды» (S. 47–65). Унучка прысвячае свае ўспаміны памяці бабулі Тэрэзіі Хані Броды, адной з трох сясцёр, якая была дэпартавана ў Малы Трасцянец, дзе загінула разам з іншымі дэпартаванымі з Вены яўрэямі 18 верасня 1942 г. Пошук месца трагедыі быў распачаты ў 1990-я гады і першапачаткова прывёў да шыльды на месцы ўшанавання памяці аб дэпартацыі дзядулі з Вены ў 1942 г. Па сямейных успамінах, гэтым месцам павінен быў стаць лагер у Тэрэзіне, які выкарыстоўваўся пры перасылцы яўрэяў у Асвенцім. Аднак сляды бабулі Тэрэзіі дзякуючы дапамозе В. Бартон былі знойдзены ў Малым Трасцянец і ўшанаваны на адным з цэнтральных камянёў помніка «Масіў імёнаў» (S. 61).

Наступны матэрыял «У гэту ноч шмат хто згубіў розум» (S. 65–73) выйшаў з-пад пяра гісторыка В. Р. Гаршы, які з 1987 па 2017 г. з'яўляўся навуковым супрацоўнікам архіва дакументаў аўстрыйскага супраціву ў Вене, аўтарам мноства публікацый на тэму выгнання і Халакосту. У сваім артыкуле ён распавядае аб гісторыі шматлікіх дэпартацый з Вены ў Мінск і Малы Трасцянец у 1941–1942 гг. Пры гэтым адзначае, што апрача прамых транспартаў з больш чым 15 тыс. яўрэяў, адпраўленых у чэрвені 1942 г. з Вены ў Тэрэзін, амаль 7500 з іх былі потым дэпартаваны ў іншыя месцы знішчэння: Асвенцім, Трэблінку і Малы Трасцянец (S. 67). Першы транспарт з Вены быў адпраўлены 28 лістапада 1941 г. і цалкам знішчаны летам 1942 г. у Малым Трасцянец. З яго жывымі засталіся толькі тры з першай тысячы венскіх яўрэяў, адпраўленых у акупаваны Мінск. Пасля зімы дэпартацыі з Вены аднавіліся 6 мая 1942 г., калі на станцыю Мінск-таварны былі адпраўлены наступныя 5 транспартаў з 5 тысячамі дэпартаваных, з якіх выжылі толькі 8 чалавек. Апошнія 4 транспарты

з 3547 дэпартаванымі былі адпраўлены з Вены не ў Мінск, а цераз станцыю Калодзішчы непасрэдна ў Малы Трасцянец. У жывых з іх засталіся толькі 6 чалавек (S. 72). Па падліках гісторыка, на цяперашні час вядома, што непасрэдна ў Малы Трасцянец былі дэпартаваны 8690 аўстрыйскіх яўрэяў, з якіх 8547 – з Вены і 143 – з Тэрэзіна. З усіх удалося выратавацца толькі 17. Цяперашнія даследаванні паказваюць, што агульная колькасць аўстрыйскіх ахвяр Халакосту ў Мінску і Малым Трасцянец складае 9735 чалавек. Як сцвярджае В. Р. Гаршы, за выключэннем канцэнтрацыйнага лагера Асвенцім-Біркенаў ні на якім іншым нацысцкім месцы знішчэння не было забіта больш яўрэяў з Вены (S. 72).

У матэрыяле «Ніколі гэта не забыць» (S. 78) Федэральны канцлер Аўстрыі С. Курц адзначае, што 28 сакавіка 2019 г. быў афіцыйна адкрыты помнік у памяць аб забітых у Малым Трасцянец аўстрыйскіх яўрэях. Момант, калі быў створаны гэты мемарыял, наступіў толькі праз 77 гадоў пасля таго, як у напрамку Мінска з венскага вакзала Аспанг быў адпраўлены першы транспарт. На думку канцлера, стварэнне помніка служыць таму, каб вярнуць з забыцця імёны ахвяр, паказаць, як мы смуткуем з гэтай нагоды. «Масіў імёнаў» будзе выступаць у сваёй бетоннай форме супраць забыцця тых падзей, якія адбыліся ў гэтым месцы, і адначасова ўвасабляць талерантнасць і адкрытасць.

Супрацоўніца Інстытута найноўшай гісторыі Венскага ўніверсітэта М. Рагам-Блеш звяртаецца да тэмы «Дэпартацыі з яўрэйскіх дзіцячых дамоў у Малы Трасцянец» (S. 83–89). Пасля пачатку вайны ў верасні 1939 г. у Вене ў дзіцячых дамах знаходзілася ўсяго 592 чалавекі яўрэйскага паходжання. У сувязі з іх дэпартацыяй у гэта, лагеры і месцы знішчэння на ўсходзе 140 дзяцей былі адпраўлены ў Малы Трасцянец. Самая вялікая колькасць была адпраўлена транспартам 14 верасня 1942 г., калі ў Малы Трасцянец дэпартавалі 33 хлопчыкі і 42 дзяўчынкі, самым малодшым з якіх быў 8-гадовы хлопчык з дзіцячага дома, што знаходзіўся ў завулку Тэмпель у Вене. У самым апошнім транспарце, адпраўленым 5 кастрычніка 1942 г., сярод 547 чалавек знаходзіліся адна дзяўчынка і 5 хлопчыкаў ва ўзросце ад 8 да 13 гадоў. З Ваўкавыска іх вязлі 4 дні ў вагонах для перавозкі жывёлы. Яны прыбылі на часовы прыпынак побач з Малым Трасцянец у 8 гадзін 50 хвілін 9 кастрычніка 1942 г, пасля чаго адразу ж былі расстраляны (S. 88).

Гісторык П. Штадэльбаўэр у матэрыяле «Аўстрыя і нацысцкія злачынствы ў Малым Трасцянец» (S. 93–100) заўважае, што з моманту ўзвядзення аўстрыйскага помніка ў Малым Трасцянец гэта месца становіцца «вяхой аўстрыйскай культуры памяці» (S. 94). Як спецыяліст па даследаванні злачынстваў нацысцкага рэжыму ў пасляваеннай юстыцыі аўтар надае ўвагу ў сваім матэрыяле не толькі аўстрыйскім ахвярам, але і найбольш знакавым злачынствам. Сярод апошніх спыняецца на дзейнасці камандзіра паліцыі бяспекі і службы бяспекі ў Мінску Э. Эрлінгера, якога ў складзе зондэркаманды 1 б айнцагруппы А камандзіравалі ствараць гэту службу ў складзе 25 служачых СС і 55 латышскіх калабарантаў, а таксама двух нямецкіх камандзіраў.

Яго дзейнасць у Мінску была непрацяглай па прычыне адпраўкі ў генеральную акругу «Украіна». Злачынную дзейнасць у Беларусі і Украіне гісторык раскрывае на аснове матэрыялаў судавага працэсу, які прайшоў у пачатку 1960-х гадоў у нямецкім горадзе Карлсруэ. З іх вынікае, што ў другі раз Эрлінгер вяртаецца ў Мінск 18 кастрычніка 1943 г., калі пры вышэйшым кіраўніцтве СС і паліцыі ў Расіі (Цэнтр) і Беларусі была ўведзена новая пасада «камандуючага паліцыі бяспекі і службы бяспекі ў Мінску» (S. 96). Аўтар адзначае, што матэрыяламі для правядзення судовых працэсаў сталі ўспаміны тых, хто выратаваўся ў Малым Трасцянеццы. У ліку такіх стараста працоўнага лагера Вольф Зайлер, народжаны ў Вене ў 1895 г. Разам з сям'ёй яму ўдалося ўцячы з лагера і выратавацца, што дае магчымасць вачыма ахвяр убачыць нацысцкія злачынствы ў Малым Трасцянеццы.

Культуролаг Р. Бінэрт з венскага Інстытута Візенталя па даследаванні Халакосту прапануе матэрыял на тэму «Забойцы ў Мінску і Малым Трасцянеццы» (S. 103–112), у якім зыходзіць з важнай задачы, якая па цяперашні час застаецца маладаследаванай. Гэта выяўленне імёнаў злачынцаў і іх злачынстваў, чым у пасляваенны час займаўся сусветна вядомы «паляўнічы за нацыстамі» Сімон Візенталь. Гэта датычыцца месца забойстваў у Малым Трасцянеццы, якое з'яўляецца «не толькі месцам надзвычайнага гвалту, але таксама і адным з цэнтраў Халакосту», хаця доўгі час заставалася малавядомым для шырокай грамадскасці. Аўтар адзначае яшчэ адзін важны гістарычны момант, звязаны з прыездам у Мінск рэйхсфюрэра СС Г. Гімлера ў сярэдзіне жніўня 1941 г., калі апошні прыняў рашэнне аб «выкарыстанні форм надзвычайнага гвалту» (S. 105). Непасрэдным выканаўцам «работы па забойствам» у Мінску і Малым Трасцянеццы займаўся Г. Хойзер, пераведзены на новае месца службы ў снежні 1941 г., калі з пачатку наступнага года ён узначаліў аддзел IV (гестапа) у падраздзяленні камандзіра бяспекі ў Мінску. З-пад яго пяра выходзілі загады, паводле якіх вялася гэтак званая барацьба з партызанамі і праводзілася знішчэнне яўрэяў, у тым ліку кантраляваўся ход «канчатковага вырашэння яўрэйскага пытання» на месцы знішчэння ў Малым Трасцянеццы. Таму аўтар матэрыялу сярод навуковых задач пакідае пошук забойцаў, якія паходзяць з Аўстрыі, пра што сведчаць шматлікія дакументы пасляваенных судовых працэсаў (S. 111), у тым ліку гучны працэс над Хойзерам у Кобленцы ў пачатку 1962 г., дзе фігуравалі аўстрыйскія імёны ўдзельнікаў тых злачынстваў.

У матэрыяле «Да пытання аб трансфармацыі савецкага месца памяці каля Малога Трасцянца ў агульнаеўрапейскае месца памяці» (S. 115–129) беларускі гісторык А. Далгоўскі звяртаецца да складаных падзей, звязаных з мемарыялізацыяй гістарычных падзей у раёне Малога Трасцянца. Аўтар паказвае гісторыю злачынстваў, якія мелі месца каля Малога Трасцянца з моманту ўзнікнення працоўнага лагера і да яго ліквідацыі ў канцы чэрвеня 1944 г. Разгляд савецкага наратыву аб захаванні памяці аб гэтым месцы нацысцкіх злачынстваў аўтар праводзіць на аснове аналізу дакументаў Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі, якая працавала тут у канцы лета 1944 г.

Галоўнай высновай было заключэнне аб знішчэнні на гэтым месцы «мірнага насельніцтва» (S. 120). Даследаванне пытання аб мемарыялізацыі Малога Трасцянца ў кантэксце савецкай культуры памяці паказала, што 10 чэрвеня 1958 г. гарадскі выканаўчы камітэт прымае рашэнне аб выдзяленні зямлі пад гарадскі сметнік, размяшчэнне якога амаль супадала з межамі месца знішчэння ва ўрочышчы Благаўшчына. Як адзначае гісторык, толькі паслясавецкі перыяд мемарыялізацыі падзей у раёне Малога Трасцянца прывёў да істотных зменаў у практыцы ўшанавання як самога месца, так і розных катэгорый ахвяр. Аўтар адзначае, што разам з беларускай грамадскасцю ў гэтым актыўна ўдзельнічаў нямецкі бок. У выніку былі афіцыйна адкрытыя першая і другая чэргі Мемарыяльнага комплексу «Трасцянец», узведзены «Масіў імёнаў». Сярод актуальных задач, якія бачыць прадстаўнік Гістарычнай майстэрні ў Мінску імя Леаніда Левіна, – неабходнасць арганізацыі інфармацыйнага і дакументацыйнага цэнтра, дзе магла б месціцца перасоўная беларуска-нямецкая выстава «Лагер смерці Малы Трасцянец: гісторыя і памяць» і былі створаны ўмовы для актыўнай работы ў месцы агульнаеўрапейскай памяці і навучання (S. 128).

Прэзідэнт Аўстрыі А. В. дэр Белен прапанаваў чытачу матэрыял пад назвай «Знак супраць безыменнасці» (S. 130–133), з якім ён выступаў у сярэдзіне чэрвеня 2019 г. у ДOME гісторыі Аўстрыі пры адкрыцці перасоўнай нямецка-беларускай выставы «Лагер смерці Малы Трасцянец: гісторыя і памяць». Як адзначана ў выступленні, гэта месца да лета 2018 г. было яму, як і шматлікім аўстрыйцам, амаль невядомым, хоць менавіта яно было гістарычным месцам знішчэння. Мужчыны, жанчыны і дзеці, якія некалькімі днямі да гэтага былі ў Вене, праз пэўны час знікалі назаўсёды тут, у раёне Малога Трасцянца. Толькі 17 з іх перажылі гэты ад. У памяць пра загінулых ён пасадзіў дрэва на тым месцы, дзе праз 9 месяцаў быў адкрыты помнік «Масіў імёнаў». Гэтыя імёны аўстрыйскіх ахвяр падказваюць, наколькі важна памятаць іх, а таксама безыменных ахвяр. Для гэтага неабходна кіравацца запеветам – ніколі не забываць (S. 133).

Аўтары матэрыялу «Малы Трасцянец – аўстрыйскае месца памяці» (S. 138–145) М. Зомэр і Х. Уль прадстаўляюць чытачу вынікі знаёмства аўстрыйскай грамадскасці з аўстрыйскай часткай перасоўнай нямецка-беларускай выставы «Лагер смерці Трасцянец: Гісторыя і памяць», якая працягвалася ў ДOME аўстрыйскай гісторыі з 14 чэрвеня па 27 кастрычніка 2019 г. З гэтай мэтай былі зроблены дадатковыя вітрыны, якія пашыралі перспектыву знаёмства з месцам знішчэння ў раёне Малога Трасцянца, а таксама прадстаўлялі наведвальнікам дакладныя жыццёвыя біяграфіі дэпартаваных. Асаблівая ўвага пры гэтым надавалася малавядомым крыніцам, напрыклад, сямейным фота. На адным з іх можна пабачыць Розу, Віктара і іх 13-гадовую дачку Герду Ранцэрхофер – цётку заснавальніцы аб'яднання IM-MER В. Бартон; сям'я 9 чэрвеня 1942 г. была дэпартавана і загінула ў Малым Трасцянце, тады як іх сын Альфон быў адпраўлены ў Англію яшчэ ў 1939 г. (S. 143). Сярод іншых вітрын былі выстаўлены матэрыялы аб дзецях, дэпартаваных у Малы Трасцянец. Аўтары прыходзяць да высновы, што гэта месца звязана не толькі

з аўстрыйскімі ахвярамі Шоа, але і з аўстрыйцамі, якія з'яўляліся злачынцамі. У адной з вітрын такую інфармацыю прадставіў венскі Інстытут Візенталя па даследаванні Халакосту. Аўтар заўважае, што комплекснае абыходжанне з мінулым вызначае далейшую перспектыву працы ў Доме гісторыі Аўстрыі.

Пасол Аўстрыі ў Беларусі А. Вёргетэр прапануе матэрыял пад назвай «Работа памяці як элемент двухбаковых сувязяў паміж Аўстрыяй і Беларуссю» (S. 149–156). У сваім матэрыяле яна падкрэслівае важнасць міжкультурнага дыялогу, які ў апошнія гады характарызуе адносіны паміж краінамі. Яна адзначае, што рашэнне аб стварэнні аўстрыйскага помніка на тэрыторыі Мемарыяльнага комплексу «Трасцянец» вынікала з грамадскай ініцыятывы. Пасол выказвае перакананне, што будучыню можна прагназаваць, толькі ўсведамляючы ўрокі мінулага і праводзячы адпаведную работу па захаванні памяці. У гэтым плане асаблівае значэнне набывае будучая работа з «Масівам імёнаў».

Аўстрыйскі пісьменнік М. Полак прапануе матэрыял над назвай «Успаміны ў Малым Трасцянец» (S. 160–162). Як адзначае аўтар, ягоны прамы абавязак заключаецца ў тым, каб казаць не толькі пра ахвяры, сярод якіх амаль 10 тысяч яўрэяў з Аўстрыі, але і назваць непасрэдных забойцаў, якія выконвалі «свой абавязак», у ліку якіх быў і бацька пісьменніка. М. Полак заўважае, што зусім невыпадкова ў пасляваеннай Аўстрыі склалася традыцыя па забыцці і выцясненні з памяці такіх гістарычных фактаў. Грамадства супрацьстаяла гэтаму, ставячы ў цэнтр абмеркавання трагічныя факты гісторыі, даследуючы і памятаючы пра мінулае такім, якім яно было. У гэтым прамы абавязак як дзяцей, так і ўнукаў. Аўтар прыходзіць да думкі, што стварэнне помніка ў Малым Трасцянец з'яўляецца моцным сігналам, хоць і запозненым, але якім можна ганарыцца ў Аўстрыі (S. 162).

Важна адзначыць, што выдадзеная кніга вельмі багата аздоблена шматлікімі копіямі дакументальных матэрыялаў, асабістымі здымкамі і актуальнымі фота, зробленымі ў ходзе ўдзелу высокіх гасцей з Аўстрыі ў адкрыцці другой чаргі Мемарыяльнага комплексу «Трасцянец» і помніка «Масіў імёнаў».

Такім чынам, знаёмства з аўтарскімі матэрыяламі прыводзіць рэцэнзента да наступных важных высноў: 1) выданне ўяўляе сабой незаменны матэрыял аб малавядомых старонках трагічнай гісторыі аўстрыйскіх яўрэяў блізу акупаванай беларускай сталіцы ў 1942–1944 гг.; 2) матэрыялы калектыўнага выдання значна паглыбляюць нашы веды аб падзеях гісторыі генацыду не толькі аўстрыйскіх, але і беларускіх яўрэяў, удзельнікаў партызанскай барацьбы і падпольшчыкаў, ваеннапалонных, а таксама мірнага мясцовага насельніцтва на месцах масавых злачынстваў у раёне вёскі Малы Трасцянец; 3) практычны бок аналізу матэрыялаў бачыцца не столькі ва ўвядзенні малавядомых матэрыялаў у шырокі зварот, колькі ў неабходнасці іх выкарыстання ў турыстычных бюро, экскурсійных фірмах і непасрэдна самімі экскурсаводамі. У якасці выніковага падсумавання рэцэнзаванай працы можна зрабіць выснову, што

матэрыялы выдання будуць служыць новай важнай крыніцай не толькі для даследавання гісторыі нацысцкага генацыду, але і ўшанавання памяці аб аўстрыйскіх яўрэях у Беларусі.

Сяргей Новікаў
кандыдат гістарычных навук

Поступила в редакцию 22.04.2021